

Presentació del *'Vocabulari de la llengua catalana medieval'* de Lluís Faraudo de Saint-Germain

Vull començar la meva intervenció agraïnt la gentilesa de la presidenta de l'Institut d'Estudis Catalans, Teresa Cabré, i del president de la Secció Filològica, Nicolau Dols, per haver organitzat aquesta sessió en memòria del meu, del nostre, estimat Germà Colón Domènech. I la memòria, en aquest acte de record, esdevé el mirall on fem reviure, on retrobem, la persona estimada ara absent. Es tracta d'un homenatge a la seva persona i a la seva obra, que agraeixo ben de cor, però que m'omple d'un profund enyorament.

Vull agrair també les intervencions que m'han precedit, sorgides de l'afecte coral dels col·legues i amics de tants d'anys: els doctors Joan Veny, Antoni Ferrando i Lluís Gimeno Betí, la doctora Beatrice Schmid i els doctors José Enrique Gargallo i Joan Martí i Castell, que han glossat diverses facetes de la fructífera vida d'en Germà.

I agraeixo novament, tant a la doctora Cabré com al doctor Dols, i també al doctor Gargallo, haver fet possible la publicació del volum que ara presentem, i que serveix per tancar el cercle d'aquest projecte, el *Vocabulari de la Llengua Catalana Medieval* de Lluís Faraudo de Saint-Germain, al qual el doctor Colón va dedicar molts anys d'esforços, però també d'il·lusions, tant des de les dependències del mateix Institut d'Estudis Catalans, com, en els darrers anys de la seva vida, des de casa nostra.

I, encara, en el capítol dels agraïments, no puc deixar d'esmentar les col·laboracions successives de les persones, algunes de les quals han estat antigues alumnes meves, que van participar en el projecte en diversos períodes, tot introduint les cèdules en la base de dades per tal que l'objectiu que es proposava es fes una realitat: Elisabet Collellmir, Montserrat Blanch, Roser Marí, Elisabet Coro-

minas i, especialment, Gemma Boada, amiga i fidel col·laboradora aquests últims anys, la qual, amb entusiasme i constància, ha vetllat per la qualitat de les transcripcions i de les remissions dels lemes i s'ha interessat per tots els aspectes pragmàtics del projecte.

De tots és sabut que el professor Colón va conrear, amb solvència i amb rigor metodològic, entre altres àmbits, la lexicografia, l'etimologia, la traductologia i l'edició de textos. Com a estudiós del lèxic, va destacar sempre pel fet de basar les seves recerques en l'objectivitat del testimoni que aporten els documents, de manera que s'hi endinsava, i els contrastava, per poder examinar detalladament l'evolució de les paraules, i per esbrinar-ne, en la mesura que fos possible, l'etimologia, tot defugint les propostes etimològiques arriscades, inventades o no documentades. Aprofito la referència a aquesta disciplina per donar, molt breument, veu a les seves paraules. Qui millor que ell per definir quina és la comesa dels estudis etimològics, ara tan en davallada perquè hi ha pocs estudiosos amb la formació necessària per dur-los a terme. I cito: «etimologia significa veure què hi ha de veritat en els mots. *Ετυμος* en grec vol dir 'vertader'. Els etimòlegs han de buscar la veritat que s'amaga dintre de la paraula» (Laia Martín, «Amb el rigor i l'exactitud per divisa. Entrevista a Germà Colón», *Escola Catalana*, núm. 425 (desembre 2005), p. 28-35). I aquest va ser sempre el seu objectiu. I amb aquest mateix esperit és que, algun cop, fruit de noves investigacions, rectificava l'origen d'algun dels termes que havia estudiat.

Tots els treballs del professor Colón estan impregnats d'uns profunds coneixements, resultat d'una sòlida i continuada formació. Però, alhora, aquest savi era extremament humil i senzill, sempre amb el desig de continuar el seu aprenentatge per emplenar, com ell deia, les seves llacunes. Em meravella, ara que tanco l'edició d'un seu volum de textos inèdits i dispersos, l'extensió i l'amplitud de la seva erudició, el cúmul de referències a nombroses fonts bibliogràfiques que posen en relació el català amb altres llengües i altres literatures amb la voluntat d'examinar-ne els horitzons. Ell considerava tots els idiomes una riquesa. Al romanista amb majúscules que era (estic segura que, si ara hi fos, ben poc amic de les lloances, es regiraria a la cadira, i em faria un senyal perquè callés), l'enriquia el coneixement de les llengües romàniques (i no romàniques), i gaudia en superar el repte que l'origen i l'evolució dels mots li plantejaven. Ara ens hem de plànyer, com va escriure l'amic Pedro Álvarez de Miranda, que hagi desaparegut el darrer representant de la gran tradició dels estudis de filologia romànica a Europa.

És cert que, iniciat en l'estudi de les varietats vives de la llengua catalana —d'aquí la seva tesi doctoral, *El parlar de Castelló*—, per qüestions personals i pràctiques, el professor Colón va reorientar les seves recerques cap a l'estudi de la llengua antiga. D'alguns dels seus treballs, n'estava especialment orgullós: penso, per exemple, en el periple de la publicació dels onze volums dels *Furs de València*,

editats en col·laboració amb el jurista Arcadi Garcia, i, en morir aquest, a la fi del volum vuitè, amb la contribució de Vicent Garcia Edo, i també en el *Llibre del Consolat de Mar*. I igualment n'estava satisfet, «pagat», com ell hauria dit, de l'estudi, basat en el capítol 16 de la primera part de l'obra, sobre les primeres traduccions europees del *Quixot*. Aquest petit volum en alemany, que l'any 2005 va traduir al castellà, i que fou publicat per la Universitat Autònoma de Barcelona, roman encara en el seu escriptori, al costat del seu ordinador, i el tenia ben a mà per consultar-lo. Es tracta d'un volum on també es destaca la seva faceta de mestre i en el qual van participar els estudiants del seminari de filologia romànica de la Universitat de Basilea. I, des d'aquesta perspectiva, prenen tot el sentit els mots que li va adreçar Francesc de B. Moll en el segon volum de les seves memòries, *Els altres quaranta anys*, quan va dir que el professor Colón era, i cito: «un dels filòlegs més benemèrits de l'expansió catalana a les universitats estrangeres» (Francesc de B. Moll, *Obres completes de Francesc de Borja Moll*, vol. 1, *Escrits autobiogràfics*, Mallorca, Moll, 2003, p. 559).

En Germà afirmava que en matèria d'etimologia i d'història lèxica no està tot fet; resta encara molt de camp per conrear, molt per estudiar. Els diccionaris de caràcter històric són instruments fonamentals per indagar i aprofundir en la història del lèxic, i el català es pot vanter de tenir-ne diversos: el *Diccionari Balari*, per bé que incomplet; el *Diccionari Aguiló*; el *Diccionari català-valencià-balear*, tan admirat per en Germà, com també ho foren els seus autors, Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Joan Coromines.

És cert, però, que, tot i ser de consulta obligada, la informació que contenen aquestes obres, en general fruit del despulament parcial de textos, és relativa, i el mateix Germà afirmava que «[n]o ens hem d'accontentar amb una primera documentació i abandonar la persecució del lexema» (Germà Colón Domènech, «Lèxic del català antic», a *Escrits inèdits i dispersos*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, 2023, p. 347), o bé, referint-se als cultismes, «[t]ot el que direm respecte als cultismes es troba sota el signe de la provisionalitat (en realitat es troba així tot el vocabulari de la llengua)» (Germà Colón Domènech, «Al voltant dels *Furs de València*», a *Escrits inèdits i dispersos*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, 2023, p. 224). De manera que treballs com els materials de Lluís Faraudo de Saint-Germain constitueixen aportacions substancials a la història del lèxic català i, alhora, són un complement necessari de les obres esmentades. Amb aquesta finalitat, el mateix professor Colón va dirigir també el *Glossari de glossaris* de la col·lecció de textos medievals catalans «Els Nostres Clàssics» (ENC), que és el resultat del buidatge de tots els glossaris de les obres antigues publicades en aquesta col·lecció de l'Editorial Barcino des de 1924 i, suposadament, de les que continuen publicant-se, i que, des de fa uns anys, es pot consultar a Internet.

Lluís Faraudo de Saint-Germain, que va combinar la seva carrera militar amb l'estudi de la llengua antiga, fou un bibliòfil destacat que es va dedicar a despellar nombrosos textos antics de tipologies diverses, malgrat que no feu aquesta tasca de manera integral. En els seus fitxers, s'hi troben referències tant a textos literaris (obres de Bernat Metge, Antoni Canals, el *Tirant lo Blanc*, les *Cròniques*, els *Sermons* de sant Vicent Ferrer, l'*Spill*, etc.) com a documents utilitaris (cartes, disposicions administratives, processos, inventaris o ordinacions). El volum de les obres buidades és considerable, com es pot comprovar en l'extensa bibliografia que tanca el llibre que presentem. I el professor Colón empenqué la tasca de revisar aquests materials, que contenen no sols un bon esplet de mots i locucions, sinó també d'interjeccions i exclamacions i d'onomatopeies, alguns —la majoria— ja en desús actualment. La finalitat última era digitalitzar-los, per tal que fossin difosos i consultables a través d'Internet. I aquest és un altre aspecte que també el va caracteritzar. Mai no va fer escarafalls, ans al contrari, a les noves tecnologies: sempre era amatent a totes les novetats informàtiques, i especialment a les que es podien aplicar a l'estudi o a la descripció de la llengua, i en particular del lèxic, com testimonien alguns dels seus treballs.

El doctor Colón sentia una profunda simpatia per Lluís Faraudo, company de la Secció Filològica, traspasat l'any 1957. I estic segura que va saber encomanar aquest sentiment, com crec que em confirmarà Gemma Boada, a les seves col·laboradores. En Germà explicava que Faraudo va llegar a l'Institut d'Estudis Catalans, en morir, una casa, que ben aviat aquesta corporació va vendre, i també els materials continguts en setze cedularis, que, en un primer moment, fins que en Germà no els va descobrir, havien romàs oblidats al soterrani de l'edifici, dormint el somni dels justos, tot esperant que les seves mans els rescatessin. Podeu veure també en les pàgines del volum una mostra fotogràfica d'algunes d'aquestes cèdules.

Malgrat que en els inicis del projecte, cap a l'any 2000, l'objectiu inicial era fer sengles publicacions, tant en CD-ROM com en paper, de la totalitat del contingut de les fitxes, els temps han demostrat, per una banda, que el CD-ROM ha esdevingut un format obsolet i que, en contrapartida, la publicació a Internet és una finestra oberta al món que permet la difusió del coneixement i en facilita la consulta, i, per altra banda, que no tenia sentit, atesa la presència a la xarxa, de fer l'edició en paper de la totalitat dels registres —uns 41.045—, sinó que el més apropiat era seleccionar els que eren absents d'altres repertoris lexicogràfics clàssics, per mor d'incrementar-ne el contingut, en especial del *Diccionari català-valencià-balear* i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.

Aquest llibre, que, com diu la doctora Cabré en el seu pròleg, és un desig del professor Colón que sortosament s'ha acomplert, es divideix en dues parts. La primera part, com a prolegomen de la selecció lèxica, a més dels escrits preliminars de la doctora Cabré i el doctor Gargallo, s'enceta amb un pròleg del mateix

professor Colón, extret de la presentació que apareix en la pàgina web del projecte de l'Institut d'Estudis Catalans. En aquest pròleg el doctor Colón descriu breument els materials i fa referència a la metodologia que s'ha aplicat en el tractament de les dades, com també als criteris d'edició. No oblida tampoc de presentar Lluís Faraudo en una breu nota biogràfica.

Cal dir que, en els inicis del projecte, encara en procés de construcció, Colón ja aprofitava els materials dels cedularis per a les seves recerques, i d'aquí que l'any 2012, en el número 52 de la revista *Caplletra*, en publicqués un article de presentació amb el títol: «El *Vocabulari de la llengua catalana medieval* de L. Faraudo de Saint-Germain», en què feia constar les característiques dels materials i n'elogiava la vàlua, mitjançant nombrosos exemples que il·lustren la riquesa i el profit que es poden obtenir de la seva consulta. Atès que conté una informació actual i interessant per al lector, s'ha cregut convenient d'incloure l'article en el volum.

Seguidament, per proximitat al director del *Vocabulari* de Faraudo, denominació breu amb què els materials dels cedularis són també coneguts, i a la tasca que va desenvolupar durant tant de temps, rememoro en l'apartat «La publicació» la trajectòria que el projecte va seguir des dels seus inicis i els resultats de les recerques que va fer en Germà comptant amb les dades dels fitxers. Recordo, sols per posar un exemple, haver viscut l'elaboració dels seus articles «Català *laqueria* i un passatge d'Eiximenis» o «Una paraula lliure: francès *godemichi*, *godemiché* < cat. *godemaci*», en els quals l'accés al *Vocabulari* de Faraudo aporta a l'autor la documentació necessària per aclarir el significat dels mots i completar-ne les solucions etimològiques. D'altra banda, el desenvolupament del projecte també ha servit per constatar les interconnexions que existeixen entre els materials de Faraudo i el *Diccionari català-valencià-balear* i, en paral·lel, la importància del *Diccionari Aguiló*, mai prou ponderada, en la configuració del contingut de totes dues empreses.

Tanca aquesta primera part l'explicitació dels criteris d'edició dels materials del *Vocabulari* de Faraudo, de la mà de Gemma Boada, i s'hi afegeix, alhora, el desenvolupament de la llista d'abreviatures emprades.

La segona part del volum incorpora una selecció dels materials del *Vocabulari de la llengua catalana medieval*: un conjunt de 690 entrades, les més rellevants de les absents d'altres diccionaris (no arriben, però, al 2 % del total), amb les referències documentals corresponents que van permetre a Faraudo extreure'n la definició. Els lemes es classifiquen en quatre tipologies: els mots, les locucions, les interjeccions i exclamacions i les onomatopeies, alguns dels quals inclouen les variants formals corresponents. Esmento sols una petita mostra de termes, triats a l'atzar, que no són documentats en altres fonts lexicogràfiques: es tracta, per exemple, de *bagati* 'sort de moneda de poquíssim valor', *cosqueta* 'tel de la castanya' o *reversura* 'perversitat'. Hi ha també mots que inclouen una definició que no recull el Dic-

cionari català-valencià-balear: per exemple, *almell* ‘braçalet i per extensió anell, anella ornamental d’una altra espècie’ (l’entrada corresponent del diccionari Alcover-Moll sols n’incorpora la referència documental i no en dona cap definició); i també hi ha paraules que aporten un valor semàntic diferent del del *Diccionari català-valencià-balear*, com ara *carraix*, amb el significat de ‘cruiximent’, o *des-traçat*, amb el sentit d’esparracat, amb el vestit esquinçat, ple d’estrips’, i, finalment, mots que, trobant-se de vegades absents d’altres repertoris lexicogràfics, contenen definicions dubtoses: és el cas de *cornar* ‘enquadernar, relligar’ o *destinya* ‘mur de contenció, contrafort’, segons les definicions del *Vocabulari* de Faraudo. En el primer cas, el *Diccionari català-valencià-balear* posa un interrogant al costat del significat d’‘enquadernar’, que coincideix, com veiem, amb el de Faraudo, i el mateix s’esdevé en el segon, al qual atorga el valor semàntic de ‘pedrera’, que es desvia de la definició esmentada més amunt. I, encara, en altres casos, era el mateix Faraudo qui tancava algunes definicions amb un interrogant, com ara a *oblar* amb el significat hipotètic d’‘oferir’ o a *enfusa* amb el valor d’‘embranzida’.

Hi ha també l’apartat consagrat a les interjeccions i exclamacions. Cal observar que, en algun cas, com es dedueix de la definició de Faraudo, l’ús d’alguna interjecció sembla que implica una diferència de gènere, com en els casos de *Llassa!* o *Ay llasses!*, definides com «exclamació de plany (d’una dona o de dones)». I també es recullen certes onomatopeies. Així, si no sabeu el soroll que fa l’oli bullent, el *Vocabulari* de Faraudo us el proporcionarà (*xii, xii* «Onomatopeia imitativa del brogit agut del greix, de l’oli bullent»).

El volum es tanca amb diversos apèndixs: en primer lloc, la mostra de cèdules, ja esmentada; en segon lloc, les referències bibliogràfiques globals (no sols les que apareixen citades en el volum), classificades tant per autors com per obres, i, finalment, un índex dels mots que configuren el llibre.

Vista la publicació, no puc deixar d’esmentar, també en to de gratitud, la qualitat de l’edició, que és deguda al treball impecable de la Unitat d’Edició del Servei Editorial de l’Institut d’Estudis Catalans i a l’amabilitat de la que fou la meva interlocutora, Núria Roma.

En darrer terme, voldria destacar que, a més de la tasca d’exhumació i de difusió dels materials dels cedularis, el professor Colón va veure en l’execució d’aquest projecte una manera de retre homenatge a la tasca perseverant i sense estridències, però innegablement valuosíssima, de Lluís Faraudo. I ara la publicació d’aquest volum és, al seu torn, un acte d’homenatge, com a reconeixement de la seva constància i tenacitat, a qui va promoure i donar forma definitiva al projecte d’edició dels cedularis.

La mort es va endur prematurament en Germà —totes les morts són prematures—, d’una manera silenciosa i discreta, a ell que encara tenia tants de projectes per endegar i per culminar. A més del record de la bonhomia del seu caràcter, de

la seva extrema laboriositat i de l'entusiasme que posava en totes les seves comesses, el professor Colón ens ha deixat un heretatge intel·lectual magne i perenne, amb gairebé una quarantena de llibres i més de 575 treballs, entre articles i ressenyes. Això és el que roman de la seva admirable activitat. Ara cal preservar el seu llegat, el qual, materialment, es troba, com ja s'ha dit, a la biblioteca de la Universitat Jaume I de Castelló, i la Fundació que porta el seu nom té com a objectiu projectar els seus coneixements a les generacions futures, com també donar a conèixer les disciplines que va conrear al llarg de la seva vida.

Honorada la seva memòria, actualitzat el seu record, salvaguardat i difós el seu llegat, però extremament enyorat per la seva absència, sols em queda el consol de pensar, citant Fernando Pessoa, que la mort és un revolt del camí i que morir és només no ser vist.

MARIA-PILAR PEREA
Universitat de Barcelona